

Портрет Іова. Розмова з Яцеком Гайносом

ВОЙЧЕХ СУРУВКА

6 БЕРЕЗНЯ 2019

Із Яцеком Гайносом, художником і домініканським семінаристом, ми говоримо про зв'язки страждання з мистецтвом, а мистецтва – з вірою.

Яцек Гайнос

– Ти професійний художник: закінчив середню художню школу, потім Академію мистецтв.

Скажи, чи допомагає страждання творити?

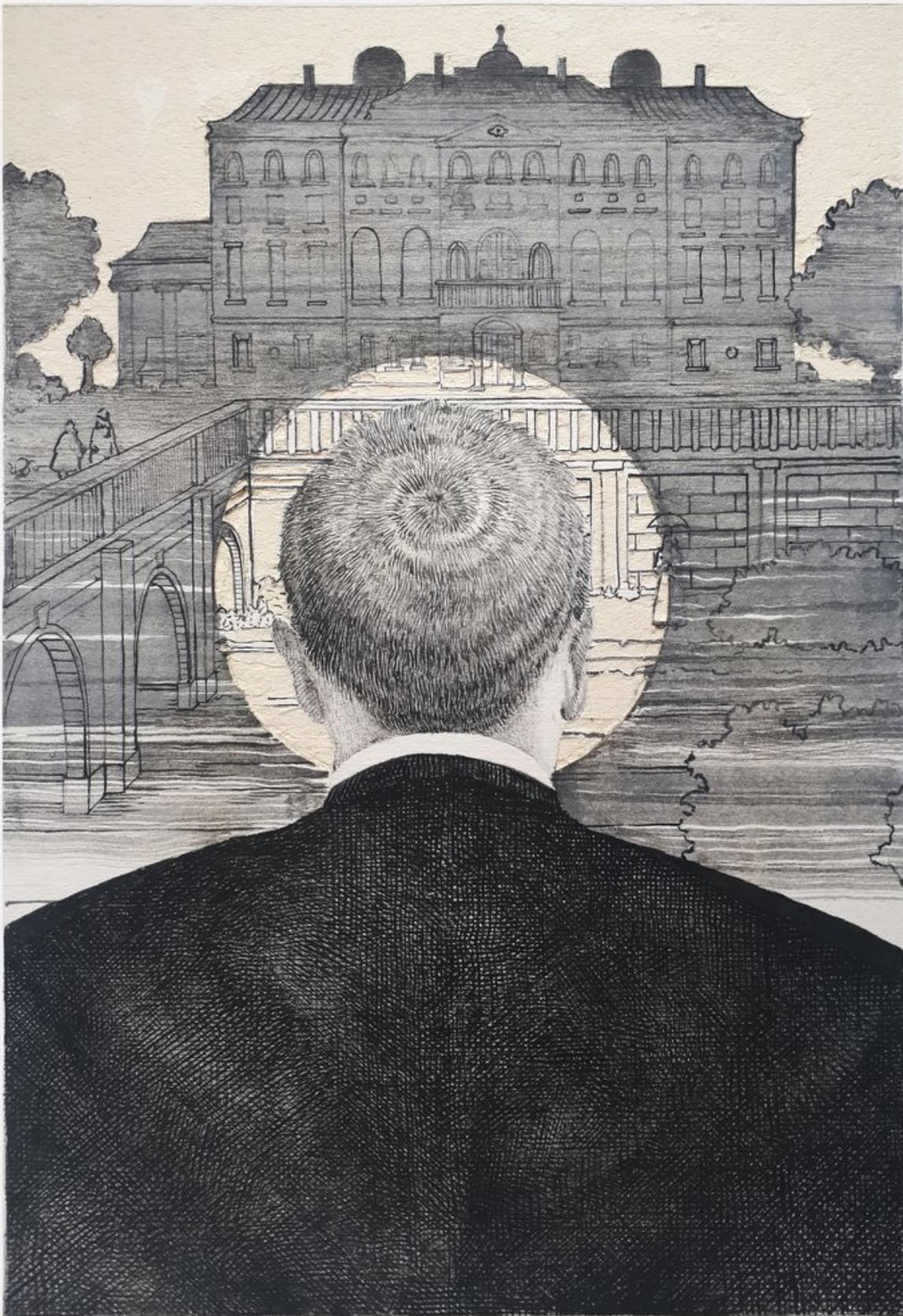
– Це дуже широке запитання. Мені здається, що мистецтво – це мова, яка допомагає образно висловлювати погляди на різні теми. Страждання – один із тих аспектів нашого життя, який митці відчують, як будь-яка людина, і ставлення до якого втілюють у мистецьких засобах. Так, воно може стати джерелом художніх переосмислень.

– Тобі йдеться про страждання як про тему мистецтва. Мене ж цікавить трохи інший аспект. Коли ти створюєш полотно, тема якого безпосередньо не пов'язана зі стражданням, чи допомагає воно, чи, навпаки, заважає втіленню художнього задуму?

– Мені страждання – як відчуття певного браку – допомагає. Воно зрушує творчі пласти. У моєму житті творчі періоди збігаються з моментами особистого болю. Я не знаю, чому так трапляється. Можливо, тому, що ми, занурені в цю реальність, страждаючи, шукаємо порятунку в мистецтві, філософії або літературі. Багато художніх заходів, у яких я колись брав участь, були пов'язані або з особистими стражданнями, або зі співчуттям. З цього виросли проект «Різниця», мої сакральні твори або останній цикл «Everyman» («Кожен»), присвячений Іову.

– Усі проекти, про які ти щойно згадав, пов'язані з тілесністю. Чи дотримуєшся ти посту, перш ніж взятися до роботи? Митці, які писали ікони, постували; Альберт Камю, хоча й не вірив, теж постував. Чи твоє тіло залучене до творчого процесу?

– Буває по-різному. Після навернення я напевно спостерігаю один спільний знаменник своєї творчості. Її джерело – це споглядальне життя, медитація над Словом Божим і молитви. Проект «Різниця» народився перед Пресвятими Дарами.

Яцек Гайнос. «Everyman» (із циклу «Everyman»)

- Ти кажеш не про серію картин, а про проект. У чому його суть?
- Він присвячений проблемі безпритульності, зв'язку культури й суспільного життя. Я втілював його п'ять років. Назва проекту походить із другого розділу послання святого Якова, з четвертого вірша, де автор запитує членів спільноти, чи вони не створюють різниці, не підкреслюють відмінності між братами, коли під час агапи ставляться до багатих краще, аніж до бідних. Я хотів показати, що ця різниця штучно роздута в нашому матеріалістичному суспільстві.
- Кого ти зобразив на цих картинах?
- Безпритульних людей.
- Справжніх безпритульних? Чи тільки вигадав тему, а малював з моделей у майстерні?
- Ні, для картин позували реальні люди. Я малював безпритульних у краківській Галереї (великий торговий центр у Кракові, поруч із центральним залізничним вокзалом – прим. пер.), у нічліжках і притулках у різних частинах Польщі.
- Ти ходив до них чи вони приходили до твоєї майстерні?
- Насамперед я ходив у найрізноманітніші місця, зокрема в Кракові, у Ченстохові, у Явожно, але сам проект народився перед Пресвятими Дарами. 2012 року я віддав, пожертвував свій талант Богу. Це був один із небагатьох моментів, одна з молитов, коли я від щирого серця щось зміг віддати Богові.
- У якому сенсі віддав свій талант? Ти був готовий аж до того, що ніколи більше не малюватимеш?
- Ні, йшлося скоріш про те, що я не хотів творити задля своєї слави. Я дійшов до того моменту життя, коли всім серцем хотів творити заради слави Божої. Річ була не в тому, щоб малювати «солоденьких Ісусиків», а в тому, щоб моя творчість тривала в «консультуваннях» із Ним. Я вирішив дослухатися до того, що Він захоче, аби я зробив у своєму творчому покликанні. Під час цієї молитви народилося прагнення зобразити тих, від кого відцуралися люди. Тоді я ще не знав, що це будуть безхатні, але через два дні приїхав отець із Явожно з двома

безпритульними. Для мене це був неначе невеликий натяк від Бога – і тоді я підійшов до них і попрохав деякий час пожити з ними в тих самих умовах.

Я жив із ними три тижні, і так народився проект «Різниця». Спочатку я малював людей у притулках, потім виходив на вулицю – щодня, регулярно. День починався з адорації Пресвятих Дарів, а потім я брав етюдник чи камеру й ішов на вулицю. Ми з друзями носили цим людям бутерброди, аби налагодити кращий контакт, а ще у нас були зустрічі зі Словом Божим. Потім ми самі заснували дім для безпритульних. Тоді я мав можливість жити з цими людьми й краще пізнати їх. А десь за місяць чи два попрохав їх про інтерв'ю і про те, щоб намалювати їхні портрети. Мені йшлося про те, аби вони були якомога автентичніші, без масок, я хотів поговорити про причини їхньої безпритульності, про їхні мрії та сім'ї. Мої висновки такі: дім – це не просто стіни, а насамперед люди; єдина форма подолання безпритульності – це налагодження стосунків.

Яцек Гайнос. «Грузія» (з циклу «Everyman»)

– Портрети скількох людей ти зробив?

– Сімдесятьох сімох. І всі ці портрети потрапили до альбому.

– Чи хтось із них був на відкритті виставки?

– Так.

– І як вони реагували, коли побачили свої портрети?

– Не всі герої портретів були на відкритті. Дехто помер, із деякими я втратив контакти. Було зо двадцять безхатченків. Вони насамперед наголошували, що у них прокинулося почуття власної гідності, коли я зацікавився ними. Вони відчували, що їх помітили, адже я приділяв їм стільки часу й уваги. Усі, крім одного, погодилися, щоб я малював їх. Дехто навіть розплакався, коли побачив свій портрет. Більшою чи меншою мірою, але створення портретів цих людей стало нагадуванням про їхню гідність.

– Їм ніби повернули їхні обличчя.

– Саме так. Одного разу безпритульний попросив у мене грошей на пиво. Я сказав, що не дам ані копійки, але запитав, як його звать. І Маріуш – таке було його ім'я – розплакався. Він сказав, що останні років десять ніхто не питав його про ім'я, він почувався твариною. Це запитання стало для нього особливим. Виявилось, що насправді він просив гроші не на пиво, а на вечерю. То ми пішли поїсти й мали нагоду порозмовляти. Мабуть, портрети бездомних можна вважати певною аналогією до цього досвіду. Багато людей говорило про це нагадування про їхню гідність. Вони почувалися особливими. А іноді навіть непокоїлися – дехто питав мене, чому я не малюю красивих і приємних людей.

– Тому що красивих важко малювати. Одразу можна побачити, коли щось не вийшло.

– З одного боку, це правда. Під час навчання я не дуже любив малювати симпатичних дівчат не тому, що їхні тіла не були варті малювання, а тому, що вони не були вдячним об'єктом. Вони були просто красиві, і я вважав за краще милуватися ними безпосередньо, а не під час малювання. Крім того, малювати красивих чоловіків чи жінок – це все одно, що малювати веселку, хіба Вільям Тернер здатен підступитися до такої теми.

Яцек Гайнос. «De profundis» (із циклу «Everyman»)

– Люди, чиї портрети ти робив, не були красиві?

– Звісно, вони були надзвичайно красиві.

– Здається, Кант запровадив розрізнення між прекрасним і піднесеним в естетиці. У Матері Терези, імовірно, було не занадто красиве обличчя, але, безумовно, сповнене піднесення.

– Так, це один із аспектів розкриття їхньої гідності. З іншого боку, я хотів, аби під час виставки в центрі подій були вони, а не я, і тому всі портрети ввійшли до альбому. Кожен із них важливий. А вже альбом потрапив на найважливішу виставку мистецьких проектів у Парижі.

– Отож, тепер ми в Парижі. Коли мені довелося там побувати, мене вразили вітражі Яна Лебенштейна в «Центрі діалогу», де зображені сцени з Апокаліпсису. Лебенштейн також створив ілюстрації для книги Іова в перекладі Чеслава Мілоша.

– Так, я знаю ці ілюстрації.

– Ти й сам звертався до образу Іова – можна сказати, що почав малювати його портрет уже під час проекту «Різниця». Але сама біблійна історія стала темою іншого проекту. Як він виник?

– Кілька років тому я хотів узятися за цю тему. Це прагнення повернулося під час новіціату, коли я ще раз перечитав книгу Іова. Під час медитації я дійшов висновку, що якщо це від Бога, то воно повернеться до мене. Минулого року мені зателефонували з видавництва, де побачив світ альбом проекту «Різниця», та спитали, чи хотів би я проілюструвати коментар отця Адама Шустака до книги Іова. Це й була відповідь на попередні прагнення. Я пішов до настоятелів, які погодилися на цю працю, і почав молитися, аби якнайкраще виконати ілюстрації. Два місяці я щодня медитував над текстом і слухав конференції отця Адама. Ілюстрації зумовлені текстом, допоміжні – але якщо ілюстрація добре зроблена, як-от, наприклад, у разі Лебенштейна, то це більше, ніж просто ремесло, і вона може стати самостійним твором мистецтва. Мені йшлося не тільки про те, аби розповісти історію Іова, а й про свої власні інтерпретації біблійного змісту.

Яцек Гайнос. «Лекція» (із циклу «Everyman»)

– Отже, у цих ілюстраціях перетинаються три рівні: біблійна розповідь, інтерпретація отця Адама Шустака і твоє тлумачення цих двох текстів?

– Мабуть, так. Книга отця Адама має свою специфіку, свою богословську концепцію. Це теологія, дистанційована від системи заохочень і покарань, від образу Бога як справедливого. Бог хіба допускає зло, але не є його причиною. Перша ілюстрація має назву «Грузія». Отець Адам каже про те, що в нашому житті має настати така собі «грузія». Це гра слів, що відсилає до Грузії, але стосується й нашого життя, яке має лягти в руїнах.

– Ризиковано. Я одразу запитую себе, хто ж той сатана, який усе зруйнував.

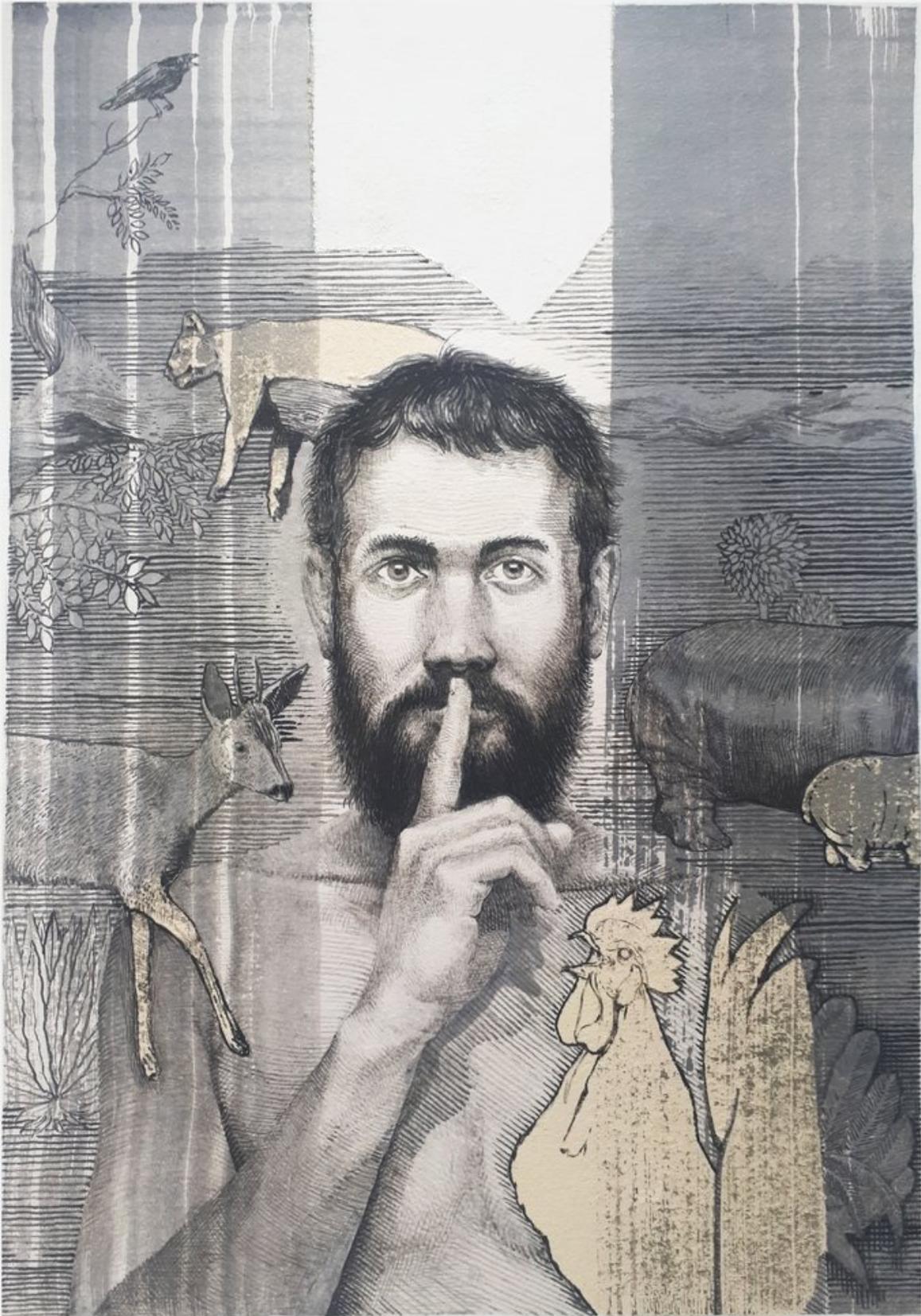
– Саме так.

– Я живу в Києві – і тут асоціація однозначно прозора.

– Для ілюстрації, однак, найважливіше – це духовний контекст, де йдеться про руїни, про те, що в нашому духовному житті щось має розвалитися, аби Бог міг наново щось побудувати. Очевидно, що тут заторкнуті перші розділи книги, у яких Бог, розмовляючи з Сатаною, а скоріш інспектором, погоджується на випробування Іова. В ілюстрації я хотів показати прозорість цієї «Грузії». Драма Іова стосується не тільки зовнішнього простору, у якому він живе, а і його внутрішнього світу. Я також використовував тут символічний метод, показуючи, що небо не закривається, а повсякчас залишається відкритим.

– Це посилання на ікону?

– Так. Згодом я відмовився від таких однозначних посилань, звузивши символізм до напрямків – горизонталі чи вертикалі.

Яцек Гайнос. «Початок» (із циклу «Everyman»)

– Що для тебе стало відкриттям під час роботи з цим проектом? Коли я пишу текст, деякі речі стають зрозумілі лише в процесі. Чи так само відбувається в малюванні?

– Точно так само. Молячись, я намагаюся створити певний концепт, розпізнати загальну концепцію, приймаючи виклик Слова Божого, але потім, роблячи конкретні речі, бачу, як змінюється уявлення про картину. Я не хотів би оцінювати, чи це зміна на краще, чи на гірше: це процес творення сенсу. Коли я творю, я відкритий для нового. Пікассо чудово сказав: «Коли твір починає приносити нам насолоду, потрібно його знищити». Ідеться про те, щоб не шукати приємного, того, що мені подобається. Працюючи над Іовом, я іноді ризикував – наприклад, у «Початку», де вже готовий рисунок замальований рішучими різкими мазками пензля. Це були два рухи, які могли зіпсувати всю роботу, але я відчував, що частину зображення треба закрити, щоб так показати вертикальний напрямок.

– Про що ця ілюстрація? Це вже кінець історії?

– Так, тридцять дев'ятий розділ книги Іова.

– Новий Адам?

– Так. Бог каже про ланей і воронів, про все творіння, і запитує Іова: «Хіба ти це створив?» Мені дуже сподобалися ці описи – вони наче дитячі. Автор вкладає в Божі уста чарівний опис сотвореного світу. Він розповідає про півня, про дивовижну істоту – бегемота.

– Отож, у цій історії усе закінчується добре?

– Отець Адам Шустак коментує це так: Бог не дає відповіді Іову. Прочитавши книгу кілька разів, я мав такі самі враження. Книга Іова – це великий знак запитання. А відповідь на його запитання – Ісус Христос. Отець Адам пише, що Бог не хоче торгуватися з нами. Він вказує на постать святого Димаса, доброго розбійника – це приклад людини, яка нічого в житті не виторгувала, але перша була канонізована, і то самим Ісусом. Я зобразив його як браму раю: Христос і добрий розбійник творять ворота до раю. Для мене це образ Церкви, моя особиста ікона Церкви. Ось так я бачу Церкву.

Яцек Гайнос. «Без заслуг» (із циклу «Everyman»)

– На твоїх ілюстраціях є також друзі Іова.

– Так, для мене це був важливий мотив, особливо в контексті попередніх проєктів. Ці ілюстрації найбільше стосуються мене особисто. Вони принесли мені відкриття – як можна не бути з людиною, яка страждає.

– А як бути?

– Не повчати, не дивитися на стражденого зверхньо, намагатися бути партнером, ба навіть принизити себе щодо цієї людини. Не намагатися з'ясувати, чому вона страждає, не читати їй нотацій.

– Не читати нотацій. А що ж тоді робити?

– Перебувати поряд. Бути з іншою людиною. Ісус не відповів нам, чи страждання має сенс, але показав, що коли ми його приймаємо, то воно може набути спасенного сенсу. Ми досі зустрічаємося з відповідями друзів Йова, бо питання страждань і сьогодні актуальне.

– Чи можуть твори мистецтва полегшити страждання?

– Є різні способи розрадити страждання. Мистецтво має бути схожим на собаку, який зализує рани Лазаря. Зустрічі з багатьма людьми на вернісажах та під час різних проєктів дають мені підстави сказати, що мистецтво не тільки полегшує страждання, а й надає цим стражданням іншого сенсу. Воно також має пророчий вимір. Мистецтво – це провісник майбутнього життя. Власне, для мене мистецтво саме таким і має бути – розпалювати прагнення неба. Цей світ – це завдаток майбутньої слави. Завдяки мистецтву ми можемо в цьому пересвідчитися. Як казав Бенедикт XVI, мистецтво – це віра, здатна бачити.

